

Јелена МРГИЋ
Филозофски факултет
Београд

ЛИЈЕВЧЕ ПОЉЕ – БЕЛЕШКЕ О НАСЕЉИМА И ПРИРОДИ 15 – 19. ВЕК

Апстракт: Рад посматра промене насеља и управне структуре до којих је долазило у периоду средњовековне угарске и босанске државе, а потом Османског царства на простору данашњег Лијевче поља у Босни. На основу босанске, угарске и османске дипломатичке грађе, картографских приказа и археолошког материјала са овог подручја, прикупљен је обиман топономастички материјал и идентификована је неколицина насеља. Описи путописаца пружају увид у неке од промена природне средине које се одвијале на овом простору у преиндустријско доба.

Key words: Lijevče polje, Bosnia, XV–XIX centuries, environmental changes, settlement history

Макроплавина реке Врбас при њеном ушћу у Саву назива се *Лијевче поље*, и то име се односи на равницу која се простире са леве обале Врбаса, низводно од Клашница, у дужини од око 34 километара. Ка северу се низија левкасто шири и на западу допире скоро до Босанске Градишке, тако да је река Сава њена северна граница. Западна граница ове низије одређена је изохипсом од 120 метара надморске висине према Поткозарју. Укупна површина Лијевче поља износи око 500 км². Прелазећи преко меког алувијалног тла, река Врбас и њене притоке мењале су своје токове, градећи бројне меандре, мртваје и пробијајући нова корита. Године 1943, Врбас је пробио ново ушће у Саву, око 350 метара узводније од пређашњег. Посавски део је алувијално-баровитог карактера и делимично је изложен годишњим изливањима реке Саве.¹ Овеће баре Брадача

¹ Д. Дукић, *Сава – потамолошка студија*, Београд 1957, 65-66; Г. Трбић, *Лијевче поље – климатске карактеристике*, Бања Лука 2004, 17.

и Јовача видљиве су и данас на сателитском снимку. Матура представља стари ток Врбаса, чије корито има тенденцију да се помера ка истоку. Најстарији помен овог водотока потиче чак из 1443. године, када је у једној повељи забележено „aqua piscatura Mlaterma vocata“.²

Назив ове равнице потиче од имена позносредњовековног града *Левача* који се налазио на простору данашњег насеља Ламинци (Срећани), и чија ће историја бити представљена у овом раду.³ Очувању и ширењу имена града на равницу уз доњи ток Врбаса допринело је и формирање *нахије Лефче* у најранијем периоду османске власти. Међутим, као и у многим другим случајевима, и овде се показује да су Османлије само преузеле већ постојећи назив. Наиме, „поље Левач“ – *campus Lewach*, јавља се у писаним изворима пре него што је формирана османска нахија (1540). Први сачувани помен овог назива, као синонима за „поље Врбаса“ – *campus Orbaz*, налази се у писму славонског великаша Лудовика Пекрија из маја 1537. године. Он је краљу Фердинанду Хабсбуршком јавио како су Турци пустили своје коње на испашу на „поље Врбаса“. Априла наредне, 1538. године, хрватско-славонски бан Петар Кеглевић је у свом писму употребио назив Лијевче поља у облику мађарске сложенице транскрибоване на латински – *ager Lewachmezew*, заправо

² L. Thallóczy – S. Horváth, *Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum – comitatum Dubicza, Orbasz et Szana (Also-szlavoniai okmánytar)*, Monumenta Hungariae Historica 36, Budapest 1912, 173. В. сателитски приказ подручја на *Google Earth* (<http://earth.google.com>)

³ Према П. Скоку, *lijevča = levča = levka* јављају се у хрватском, српском, словачком, украјинском (*lovč*), и румунском (*leucă*) као позајмице из мађарског језика – *lőcs* – „sprava što drži zadnji deo kola na osi, lukoča, stupac“, као и *ernyő* – „арњеви“ – *Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskog jezika II*, Zagreb 1973, 299. Међутим, према мишљењу проф. др А. Ломе, *Лијевче поље*, као и *жупа Левач – Лѣвѣчь*, у Србији, потичу од личног имена **Лѣвѣц** – у значењу „леворук човек“. Име Левец и топоним Левеч забележени су и у чешком језику, такође према усменом саопштењу проф. др А. Ломе, на чему смо му веома захвални. Вид. и: *Речник САНУ* 11 (1985), 276.

Жупа *Левач – Лѣвѣчь*, у долини Лепенице, најраније се помиње у Првој хиландарској повељи Стефана Немање (1198), затим у Хиландарској повељи Стефана Првовенчаног (1200), потом као жупа **Лѣвочь** у Жичким повељама Стефана Првовенчаног (1219,1224), затим у повељи деспота Стефана Лазаревића 1404/1405. као жупа **Левѣчка**, и на крају 1411. у повељи истог владара којом поклања Хиландару село Бадчину у **Лѣвчю** – Ћ. Трифуновић – В. Бјелогрић – И. Брајовић, *Хиландарска оснивачка повеља светага Симеона и светога Саве*, у: *Осам векова Студенице*, Београд 1986, 49-60; А. Соловјев, *Хиландарска повеља великог жупана Стефана из године 1200-1202*, Прилози за КЈФ 5 (1925), 3-31; Д. Синдик, *Једна или две Жичке повеље*, ИЧ 14-15 (1965) 309-315; С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912, 465; А. Веселиновић, *Повеља деспота Стефана Лазаревића деспотици Евпраксији*, Стари српски архив 1 (2002), 135, 136, 141. Захваљујемо академику проф. др М. Благојевићу на допуни изворних података.

Lewachmező, дословно „долина Левач поље“. Јуна исте године, поново је јављено да Турци своје коње напасају „in campo Lewach“. Крајем 1538, бан Тома Надажди је предлагао да један од банова с коњицом „cum prim Levacz invadere et illic omnia flamma et ferro miscere“, док би истовремено други део војске, бродовима и пешадијом напао и поново освојио (Босанску) Градишку од Османлија.⁴

Занимљиво је, међутим, да се у опису овог предела из пера Ивана Кукуљевића-Сакцинског (1858), помиње и *река Лијевчаница*. Путујући из Босанске Градишке у Бања Луку, путописац је прошао село Ровине и потом је доспео „на поље Липче (!)“, али, настављајући даље опис, каже: „Došavši do rijeke Ljevčanice, ne našosmo tu mosta, jer ga bijaše voda odnijela... Za ovom rijekom ročimlje Lijevče polje...“.⁵ Први водоток на који би путник могао да наиђе пошто прође село Ровине носи назив *Аржаба*, али ову речицу „Нагхаба“, помиње и заставник Божић који је овуда прошао скоро седамдесет година раније (1785), те би се рекло да отпада идентификација некадашње Лијевчанице са данашњом Аржабом. Да је могла да постоји речица која би своје име добила према равници кроз коју је протицала, сведочио би исти писац. Божић, који транскрибује назив Лијевче поља као „(Heide) Levcsa“ помиње речицу Липчаницу (Lipcsanicsa), али се према његовом опису она смешта близу Маховљана, на југу равнице.⁶ На том простору данас протиче водоток Велика Ријека, уливајући се у Врбас код Петошеваца. Може се ипак претпоставити да се Лијевчаницом називао онај водоток који је пролазио кроз или поред самог насеља Левча. Данас на простору Ламинаца и Сређана учртан је неименовани водоток са остацима његових некадашњих корита, и он напада поменуте баре Бардачу и Јовачу.⁷ До радова на мелиоризацији 70-тих година прошлог века, туда је протицао поток по имену *Црквена јаруга*. Он је текао око локалитета Лисичји бријег – Цинтор, са којим се може идентификовати део градског насеља Левача.⁸

Сасвим поуздана идентификација реке Лијевчанице није могућа, јер је равница премрежена капиларским водотоковима и старим коритима, који су у прошлости били испуњени водом. Осим тога, у циљу одводњавања

⁴ F. Šišić, *Hrvatski saborski spisi II*, Zagreb 1915, 38, 200, 230, 242, 476.

⁵ M. Džaja, *Banja Luka u putopisima i zapisima*, Banja Luka 1962, 44.

⁶ H. Kreševljaković – H. Kapidžić, *Vojno-geografski opis Bosne pred Dubički rat (od 1785)*, Sarajevo 1957, 43, 45. Идентификација насеља и водотокова извршена је на основу топографских карата Војно-географског института, у размери 1:50.000 и 1:100.000.

⁷ Топографске карте 1:50.000, секција Пожега.

⁸ L. Žeravica – Z. Žeravica, *Arheološka nalazišta u okolini Bosanske Gradiške*, Zbornik Krajiških muzeja 6 (1974), 220-221; ALBiH 3.3, 3.83, 3.85.

подручја и исушивања ораница, ископани су бројни канали оивичени уздигнутим гредама. Да проблем са именима буде занимљивији, у аустријском опису Посавине из половине 18. века, осим Лијевча поља („die Plaine Levcsse“), анонимни писац именује Левче брдо („Berg Levcsa“), ниже Клашница, које затвара поменуто равницу на југу.⁹

Данас је Лијевче поље изразито пољопривредни крај, скоро у целости под ораницама, воћњацима и ливадама, и са веома оскудном, углавном секундарном и терцијарном шумском вегетацијом, што није био случај колико пре стотинак година. Савремена насеља, међу којима нема ниједног по имену Левач (Лијевче), нижу се у скоро непрекинутом ланцу с обе стране магистралног пута Босанска Градишка – Бања Лука. Овакав културни пејзаж не одговара средњовековним приликама, и он је последица великих промена животне средине, које су се одвијале у дугом историјском току. Неке од етапа промене могуће је осветлити захваљујући сачуваним сведочанствима.

На овом су простору људске заједнице формирале своја насеља од преисторијског времена. Проблем истраживању представља чињеница да је Лијевче поље изложено интензивној аграрној активности, што доводи до уништавања археолошких остатака и културних слојева. Осим тога, већина локалитета је само рекогносцирана и описана, без подробнијих археолошких истраживања. Из предсловенског периода издваја се пространо и чувено неолитско насеље у Доњој Долини, на десној обали Саве. Становништво је живело у сојеницама, потпуно прилагођеним променама савског водотока, а одбрана насеља од воде појачана је и опкопима. До почетка нове ере, захваљујући речним наносима и грађевинској активности становника, из сојеница се прешло у зидане, надземне грађевине. Било је то значајно привредно и трговачко средиште шире околине.¹⁰ Античко доба оставило је трагове у виду неколико утврђених насеља, попут Градине у Бакинцима, Миљевцима, Ламинцима и Босанској Градишци, где се завршавао магистрални пут *Salona – Servitium* (Солин – Б. Градишка). Северно од Бања Луке на овој комуникацији постојале су две станице, у Трну (*Ad Ladios*) и у Маховљанима (*Ad Fines*), пролазећи кроз Гламочане, Клашницу, Јакуповце, Лакташе, Маглајане. Римска магистрала, као и потоња средњовековна, избегавала је леву обалу Врбаса и кретала се оцедитијим, сувљим деловима Лијевче поља, ближе пристранцима Козаре.¹¹

---

⁹ G. Bodenstein, нав. дело, 109.

¹⁰ Преглед обимне литературе која се односи на Доњу Долину у ALBiH, 3.27.

¹¹ E. Pašalić, *Rimska naselja i komunikacije u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 1960, 17-34; I. Bojanovski, *Dolabellin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji*, Sarajevo 1974, 102.

Раносредњовековна словенска градишта, прилично бројна у области Посавине, одликују се положајем на уздигнутим гредама и насипима, са претежно земљано-палисадним конструкцијама. Остаци оваквих насеља до данас су рекогносцирани у Береку („Јеринин Град“), Сеферовцима, Маховљанима, Ламинцима (Сређанима) и у Петровом Селу. Њима треба придружити и случајно откривену некрополу у Кочићевом (Јунозовцима), са налазима из 9-11. века.¹²

За историју простора Лијевче поља, значајан период почиње у другој половини 13. века, када су јужно од Саве, између доњих токова Уне и Врбаса, формиране „доњославонске“ жупаније Угарског краљевства – Сана, Дубица и Врбас.¹³ Као и формирање Мачванске бановине и Бановине Усоре и Соли јужно од Саве, постанак ових жупанија припада времену великих реформи краља Беле IV (1235-1270), након продора монголске војске (1241/42). Како је црквена организација пратила развој државне територијално-управне организације, тако се за одређивање пространства жупаније Врбас могу искористити подаци о организацији католичке цркве с почетка 14. века. Према попису врбашког котара дубичког архиђаконата Загребачке бискупије из 1334. године, жупанија Врбас се простирала од реке Моштанице на западу, до реке Врбас на истоку, док је на југу допирала до обронака планине Козаре и речице Црквене. Како се види, источни део ове жупаније обухватао је данашње Лијевче поље. Седишта појединих католичких парохија (жупа) врбашког котара налазила су се у *Врбашком Граду, Градишци, Војсци, Турјаку, Вилусима, Ивањској, Глажу, Осику, Растићу, „св. Илије у пољу“*, и у насељу где је била црква „*Блажене Елизабете на тргу*“. Поменутих насељима сигурно је припадао статус тргова, што је у неким случајевима била фаза ка развоју градских насеља. Управно и војно средиште угарске жупаније Врбас налазило се у *Врбашком Граду*, који се идентификује са археолошким остацима под именом „Маријин Град“, изнад данашњег насеља Горњи Подграци, у горњем току Врбашке реке. У овом насељу, које својим именом упућује на некадашњу функцију подграђа-вароши, пронађени су остаци средњовековног насеља, као и цркве са некрополом, која је била седиште католичке парохије према попису из 1334. године. Раздаљина

¹² L. Žeravica, *Arheološka topografija sjeverozapadne Bosne*, Zbornik Krajiških muzeja 7 (1982), 81-83; ALBiH 3.8, 3.45, 3.55, 3.7, 3.103, 3.132; в. табеларни преглед античких и средњовековних локалитета: Ј. Мргић-Радојчић, *Доњи Краји*, 250-251.

¹³ На средњовековну историју овог простора односи се дипломатар: L. Thallóczy – S. Horváth, *Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum – comitatum Dubicza, Orbasz et Szana (Also-szlavoniai okmánytar)*, Monumenta Hungariae Historica 36, Budapest 1912.

између градског утврђења и његовог подграђа на терену износи око три километра.¹⁴

Пажњу истраживача дуго је привлачило питање идентификације и убикације *града Глажа*. Ово насеље се први пут помиње у писаним изворима 1244. године, када је 2. јуна и 15. јула угарски краљ Бела IV издао два документа, први „in castris iuxta castrum Gallaz“, а други „apud castrum Galaas“.¹⁵ Затим се јавља 1285, када се налази у поседу славонског бана Радослава Бабоњића, заједно са градом Врбасом и Саном (Козарац).¹⁶ У већ поменутом попису католичких парохија из 1334. забележена је црква св. Николе у Глажу, за који се каже да се налазио „на граници Усоре“ („in metis Usorae“).¹⁷ Одредница „Усора“ не односи се на поречје истоимене реке, леве притоке Босне. У ово време, у првој половини 14. века, под Усором се подразумева знатно шире подручје на коме је постојала истоимена угарска бановина. Наиме, у једном извору из 1314. године, за две жупе у долини Укрине, под именом Модран и Укрини, каже се изричито да се налазе „у Усори“. Име Усоре веома рано се проширило и на подручје са десне обале доњег тока Босне – најкасније до 1244. године у Усору се рачунао и простор омеђен Босном и Толисом.¹⁸

Остављајући по страни питање граница „земље“ Усоре, на овом месту је довољно рећи да је њена крајња западна граница следила доњи ток реке Врбас. Веома близу њене леве обале, уз 45° северне географске ширине у данашњим Сређанима (Вакуф), на локалитету Градина налазио се средњовековни *град Глаж*. Поуздана идентификација је омогућена чињеницом да се подграђе Глажа, његова варош звала Среда.¹⁹

Ово насеље је добило на свом значају након што је подручје жупаније Врбас, као и суседне Сане, ушло у оквире босанске државе краља Твртка I (1353-1391). Користећи се несређеним приликама у Угарској краљевини које су наступиле након смрти краља Лајоша I 1382. године, велики војвода Хрвоје Вукчић предузео је освајачке походе на њену територију, и заузео је читаву жупанију Врбас. До тога је дошло негде у

---

¹⁴ F. Rački, *Popis župa zagrebačke županije 1334. i 1501.g.*, Starine JAZU 4 (1872), 212-213; ALBiH 3.96, 3.23.

¹⁵ Š. Ljubić, *Listine I*, Zagreb 1868, 65; T. Smičiklas, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae IV*, 233. (даље: T. Smičiklas, CD)

¹⁶ T. Smičiklas, CD VI, 544.

¹⁷ F. Rački, *Popis župa*, 213.

¹⁸ J. Мргић, *Жупе и насеља „земље“ Усоре*, ЈИЧ 1-2 (2000) 27-41.

¹⁹ М. Благојевић, *Северна граница босанске државе у XIV веку*, у: *Босна и Херцеговина од средњег века до новијег времена*, Београд 1995, 69-75; ALBiH 3.61 – Градина – Вакуф, Сређани.

периоду између 10. јануара 1383, када се последњи пут у изворима помиње кнез и кастелан Врбашког Града, као представник угарске власти, и 1391. када се Хрвојев брат, Драгиша Вукчић, јавља као жупан Глажа.²⁰

Овде није реч о жупану једног града, већ се ради о формирању нове територијално-управне јединице, тачније *жупе Глаж* са центром у истоименом граду. Њену територију је могуће реконструисати на основу података о насељима које доноси повеља краља Стјепана Томаша из 1446. г. за унукe поменутог Драгише Вукчића, тачније, синове војводе Иваниша Драгишића – за кнеза Павла, Марка и Јурја. Не може се утврдити да ли су овом приликом побројана сва насеља на територији жупе Глаж, али, с обзиром на то да је реч о унуцима жупана Драгише, може се претпоставити да је највећи део насеља улазио у њихову баштину. Ради лакше анализе насеља жупе Глаж, представићемо их табеларно.²¹

Насеље	Убикација
град Глаж и Срида варош	на простору два села Сређана – у Сефаровцима и у Кукуљи, Градина у Вакуфу (3. 61), 18 и 20 км ЈИ од Босанске Градишке
1. село Подградие	Негде у близини града Глажа
2. село Батун	-
3. село Плитнане	-
4. село Батар	истоимено (око 14-16 км СЗ од града Глажа)
5. село Врана	-
6. село Шћавуница	-
7. село Гвозница и друга	-
8. Гвозница	-
9. село Црипов Поток	-
10. село Топоница	Нова, Доња, Средња и Горња Топола (око 5-7 км З-СЗ од Глажа)
11. село Прибиновци	-
12. село Добро Поле	-
13. село Причишница	-
14. село Болесавац	-
15. село Тврди	-
16. село Лазарићи	-

²⁰ L. Thallóczy – S. Horváth, CD Alsoszlavonia, 97-98; T. Smičiklas, CD XVIII, 372; J. Мргић-Радојчић, *Доњи Краји*, 75-76, 249.

²¹ F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, Viennae 1858, 438-440; М. Благојевић, *Северна граница*, 69-75; J. Мргић-Радојчић, *Доњи Краји*, 254-255.

17. село Поцтине	-
18. село Дубнице	-
19. село Кожухе	-
20. село Градишћа	-
21. село Поповац	заселак села Драгочаја (око 24 км ЈЗ од Глажа)
22. село Мачак	село Мачковац (око 17-19 км С-СЗ од Глажа)
23. село Радочаиник	? данашње село Драгочај (око 24 км ЈЗ од Глажа)
24. село Трстено	Данас потес Трстен, на левој обали Саве, преко пута Мачковца
25. село Чришневац	Данас потес Цришњев, на левој обали Саве, северно од Мачковца (Славонског)
26. село Драги Дружац	-
27. село Рилевац	-
град Тетумио и варош	-
1. село Липовацу и други	Липовац, код данашњег села Вилуси (око 7 км западно од Глажа)
2. Липовац	
3. село Раковац	заселак Раковац села Драгочаја (око 25 км ЈЗ од Глажа)
4. село Стубао	неубицирано

Жупа Глаж би, на основу убикације њених насеља поменутих у овој повељи, обухватала област источно од реке Јурковице и Осорне, до Врбаса, и на југ до Бања Луке, па би на тај начин заузимала скоро цео простор данашњег Лијевчег поља. У њој се поред града Глажа налазило и до сада неидентификовано градско насеље по имену „Тетумио“, коме су пристојила села наведена после њега – Липовац и Раковац. Према њиховој убикацији, град Тетумио је можда могао да се налази негде у јужном, југозападном делу Лијевче поља, односно жупе Глаж. Пажњу привлаче и до сада неиспитани археолошки остаци средњовековне камене фортификације на Ђурића Брду у Машићима.²²

Град Левач се не помиње у повељи за браћу Драгишиће из 1446. године, јер није био под њиховом влашћу. Он се заправо развио на истоименом поседу који су 1449. године чинили замак (*castellum*), као утврђена властeosка резиденција, и село. Те године су потомци исељене

²² М. Благојевић, *Северна граница*, 69-75; Ј. Мргић-Радојчић, *Доњи Краји*, 249-256.

гране Хрватинића, Павловићи-Нелипчићи од Добре Куће, свој посед Левач дали у закуп Радивоју Остојићу, брату босанског краља Стефана Томаша, и његовом тасту, славонском великашу Николи Величком.²³ Након пропасти средњовековне босанске државе 1463, град Левач је био у саставу угарске Јајачке бановине (1463-1527/28). Тако се 1496. г. помиње да је Балтазар Баћањи предао град Левач са тврђавом јајачким бановима Ладиславу Кањижаиу и Ивану Бебеку. Али, првих дана априла 1501. године, Турци су спалили трг – варош (*oppidum*), замак и фрањевачки самостан у Левчу, и претворили га у пепео, како се наводи у писму угарског палатина Петра Гереба. Следеће године је послата помоћ да се он обнови и изгледа да је то и урађено, јер се 1504. године помиње у списку расхода Јајачке бановине.²⁴ То је уједно и последњи пут да се овај утврђени град јавља у предосманским писаним историјским изворима, тако да је вероватно поново страдао у турско-угарским сукобима, будући да се не помиње у мировном уговору из 1519. године.²⁵ Такође, у попису жупанија загребачке бискупије из 1501. године наводе се само парохије дубичког котара, док су сански и врбашки изостављени, што се може објаснити несређеним приликама на овом простору.²⁶

Остаци позносредњовековног утврђења на локалитету Лисичји бријег - Цинтор у Ламинцима, уз оближње градиште у Сређанима, према свом положају одговарају граду *Левачу*, онако како су га приказивали и стари картографи. Пре мелиоризације, ова градина је била опкољена потоком по имену Црквена јаруга. Приликом ископавања овог локалитета пронађена је керамика из 14. и 15. века, а само километар јужније откривен је велики депо новца од 1550 комада из доба краља Матије Корвина (1456-1490) и Владислава II Јагелонца (1490-1516).²⁷ Према оваквој убикацији, Левач се налазио на око 8 километара југоисточно од Босанске Градишке, и само неколико километара јужно од обале Саве, с тим да треба допустити и мању раздаљину, с обзиром на промене корита ове реке. Такође, треба претпоставити да је град Левач био изграђен

²³ L. Thallóczy – S. Horváth, CD *Alsoszalavonia*, 174-178.

²⁴ L. Thallóczy – S. Horváth, CD *Alsoszalavonia*, 249, 253-254, 257; L. Thallóczy – S. Horváth, *Jajca (bansag, var, varos) története 1450-1527*, Monumenta Hungariae Historica 36, Budapest 1912, 181; J. Мргић-Радочић, *Доњи Краји*, 126-131.

²⁵ L. Thallóczy – S. Horváth, CD *Alsoszalavonia*, 279-286; J. Мргић-Радочић, *нав. дело*, 128-129.

²⁶ F. Rački, *Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501*, 211-213.

²⁷ L. Žeravica – Z. Žeravica, *Arheološka nalazišta u okolini Bosanske Gradiške*, Zbornik Krajiških muzeja 6 (1974), 220-221; Г. Седић, *Бања Лука и околица на неким картама XVI-XVIII вијека*, ИЗ 3 (1981), 169; М. Благојевић, *Северна граница*, 65-66; ALBiH 3.3, 3.83, 3.85; J. Мргић-Радочић, *Доњи Краји*, 252-253.

највише употребом дрвене грађе, али би ипак цео локалитет требало систематски испитати. Убрзо након што је успостављена турска власт, тачније већ 1540. г. основана је посебана нахија Левач (Лефче), у чијем саставу је била Градишка, која је освојена 1535. г.²⁸

Жупа Глаж била је привремена територијално-управна јединица, јер је трајала колико и власт босанске државе на простору Лијевче поља – до њеног уништења 1463. године. После тога, у склопу против-офанзива краља Матије Корвина 1463-64, власт Угарског краљевства се обнавља и поново се формира жупанија Врбас, што ће потрајати све до османског освајања током четврте деценије 16. века. Подаци о насељима и поседима у Врбашкој жупанији су сачувани за период од средине 14. до средине 15. века, и биће интересантно упоредити их са претходно поменутих насељима жупе Глаж, с једне стране, и млађим подацима првог објављеног пописа нахије Лефче из 1604. године, с друге стране. Ради прегледности, и ова насеља доносимо табеларно.²⁹

Насеље, посед	Убикација
1. <i>Ezeek, Ozeechk</i> (1351-1525) – Osik	- седиште католичке парохије 1334. Меркаторова карта
2. <i>Gochalowcz, Gothlowacz</i> – Gočalovac	Нешто пре 1479. подигнуто и утврђење на поседу У попису нахије Лефче 1604. помиње се село <i>Гочиловац</i> , другим именом <i>Трошељи</i> , под којим називом и данас постоји насеље, југоисточно од Б. Градишке
3. <i>Lewach, Lewacz</i> – Levač	- Ламинци (Сређани)
4. <i>Orbas, Orbazvasarhely</i> – Vrbaški Grad и вашариште	Локалитет Маријин Град у Горњим Подграцима - седиште католичке парохије 1334.
5. <i>Dukaharaztya</i> – ?	1383. – граничи се са вароши Врбашког града, негде у околини Г. Подградаца
6. <i>Prizawya, Pryzawye</i> – Prisavlje	- у близини обале Саве

---

²⁸ Н. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, 180.

²⁹ Попис насеља који је коригован и дат у табели потиче из: L. Thallóczy, *Povijest Jajca (banovine, grada i varoši) 1450-1527*, prev. M. Šufflay, Zagreb 1916, 234-241; L. Thallóczy – S. Horváth, CD *Alsoszalavonia*, passim.

7. <i>Voyzka, Woyzka</i> – Vojskovo	- данашње Војсково, око 15 км северозападно од Врбашког града
8. <i>Rastigh, Rastych, Raschygh</i> – Rastić	- седиште католичке парохије 1334.
9. <i>Kopeel</i> – Kopel	-
10. <i>Laaz</i> – Laz	- Старе Лазе, северно од Орубице у Славонији
11. <i>Polyna</i> – Poljana	- потес Пољанско, јужно од Б. Орубице, - село Пољане, северно од Б. Градишке, али је топоним могао да буде било где у равници
12. <i>Tharnowcz</i> – Trnovac	- данас постоји Трњак Поље између Осорне и Нове Тополе, као и село Трњачани, уз леву обалу Врбаса северно од Сређана, и најзначајније од њих - насеље Трн, северно од Бања Луке
13. <i>Kwchyan</i> – Kućan	-
14. <i>Hareyouch, Haroyeuch</i> – ?	-
15. <i>Petrouch</i> – Petrovac	-
16. <i>Lubna</i> – Lubna	- река Лубина, десна притока Врбашке реке
17. <i>Poluchia, Podlusya</i> – Podlužje	- данас постоји село Лужани, на десној обали Врбашке реке ниже ушћа Лубине, али је раније топоним могао да буде више распрострањен због обилније вегетације
18. <i>Okluka, Oklywycz (!)</i> – Okuka	-
19. <i>Verhowch</i> – Vrhovac	- Врховци Градски и Врховци Црквени, јужно од Славонске Пожеге
20. <i>Thertzencz, Thecthenyca (!), Cherzthencz (!)</i> – Trstenac, Trstenica	- Трстено у жупи Глаж 1446. - данас постоји потес Трстен, на левој обали Саве, северно од Мачковца
21. <i>Bebrina, Felsew i Alsobryna</i> – Gornja i Donja Bebrina	- данас постоје Г. и Д. Бебрина код Славонског Брода, на левој обали Саве

22. *Muthnok* - Мутничко, са леве обале Саве, северно од Орубице
 – Mutnik
23. *Mlaterma* 1443. – „aquis piscaturis“ – данашња Матура, стари ток Врбаса
 – Матура
24. *Mrathsyn (!), Mrachay* 1514. – castellum
 – Мрачај - Мраковица, превој на Козари, око 15 км југозападно од Врбашког града
25. *Wythkowacz* -
 – Vitkovac
26. *Lezkowacz* - данас постоји Лисковац, пар км југоисточно од Б. Градишке, и потес Љесковац јужно од Трна
 – Leskovac
27. *Werbowacz* -
 – Vrbovac
28. *Kozyryewacz* ? Козинци, пар километара источно од Градишке
 – Kozirevac
29. *Hyzdaricha* -
 – ?
30. *Mylkowacz* -
 – Milkovac
31. *Zurakowcz, Zwrakowcz, Zwrachkowcz* ? Јурковица
 – ? Đurakovac
32. *Bakyth* ? Бакинци, у горњем току Осорне, на западном рубу Лијевче поља
 – Bakić
33. *Czernye* -
 – Černje, (Cerje? - Cerovljani)
34. *Ozornycha* - Река Осорна, притока Борне
 – Ozornica

Занимљиво је приметити да осим села Трстена, нема никаквог поклапања топонима између познатих насеља жупе Глаж (о.1391-1463) и жупаније Врбас (о.1250-о.1391, 1463-1530). Већина горе пописаних насеља и поседа у врбашкој жупанији припадала је властеоској породици Дешфи Церничких (Desewfu Cserneki), који су имали поседе и у Пожешкој жупанији. Осим Церника, њима је припадала и Шаговина код

Нове Градишке, (Старо) Петрово село, Липље, Горња Трнава, и други.³⁰ Неки топоними са територије некадашње Врбашке жупаније и жупе Глаж данас се могу опазити управо у крајњем јужном делу Пожешке жупаније, недалеко од леве обале Саве, где су се простирали поседи фамилије Церничких, као што су Мачковац, Трстено, Цришњев, Мутничко, (Старе) Лазе. Сасвим је могуће је да је до премештања топонима дошло досељавањем становништва са простора јужно од Саве.³¹ Неколико посела у Пожешкој жупанији било је имовина славонске гране Хрватинића – Нелипчића од Добре Куће, код Дарувара.³²

Нахија Лефче

Нахија Лефче у босанском санцаку је први пут пописана 1541, када су османске власти затекле 9 насеља са 175 кућа. У следећем попису из око 1563. године, забележено је 29 насеља са 830 кућа. Огроман пораст броја насеља и кућа током две деценије, сигурно није резултат природног прираштаја, и једино се може објаснити масовним насељавањем становништва са влашким статусом, које су спроводиле османске власти како би учврстиле границу и економски опоравиле погранично подручје.³³ Најранији објављени подаци о самим насељима *нахије Лефче* потичу с почетка 17. века, из опширног пописа Босанског санцака састављеног 1604. године, и овде доносимо табеларни преглед насеља која су том приликом регистрована. Нахија Лефче се на истоку граничила с нахијом Кобаш, на југу с нахијом Бања Лука, на југозападу с нахијом Сана и на западу с нахијом Врбашка.³⁴

---

³⁰ L. Thallóczy – S. Horváth, *CD Alsoszlavonia*, 196, 200-202, 205, 206-208, 211, 270-272, 273-277 и даље.

³¹ Ово досељавање би, према С. Павичићу, датирало из времена после 1691. године, када су се Османлије повлачиле из Славоније, а хрватско и српско становништво је напуштало своја насеља у средњем и доњем Поврбасју, и прелазило је на леву обалу Саве – *Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji*, Zagreb 1953, 243-244.

³² L. Thallóczy – S. Horváth, *CD Alsoszlavonia*, 86, 173, 196, 217, 231, 271, 275.

³³ Број насеља и кућа, али не и имена насеља код: М. Vasić, *Etnička kretanja u Bosanskoj krajini u XVI vijeku*, GDI BiH 13 (1962) 235-242.

³⁴ *Opširni defter Bosanskog sandžaka iz 1604.g.* Knjiga 4, sv. III, obradila A. Kupusović, Sarajevo 2000, 513-545.

Насеље, топоним	Убикација
1. <i>Тврђава и варош Градишка</i>	Босанска Градишка
2. Мезра Цраковица (Црквица), у близини <i>тврђаве Градишка</i>	-
3. Мезра Врбовац и Трстеновац, на супрот <i>села</i> Моруковица (?), с ове стране реке Саве	Трстено, потес на левој обали Саве, на супрот Мачковцу (Бос.), а северно од њега је потес Ива
4. <i>Село</i> Жирановци, познато као Долња	-
5. <i>Село</i> Жирановци Горњи	-
6. Махала Шива, припада Лефчу	-
7. Махала Маглајлу, припада Лефчу	-
8. Чифлук Кејвана, земљиште <i>тврђаве</i> Лефче	-
9. Махала Милоша, у близини <i>Остојине</i> (?)	-
10. Чифлук Сулејман-бега, сина Синан-беговог, ... у махали Перванеа, припада Лефчу	-
11. Чифлук Арслан-војводе у <i>селу</i> Жеравица	- Жеравица, пар км јужно од Обудовца и Градишке
12. <i>Село</i> Јунус-војводе, издвојено из земље Ушића	- Јунузовци, дан. Кочићево, југоисточно од Б. Градишке
13. <i>Село</i> Пољета (?), Шилте и Уштић (? Ушић)	-
14. <i>Село</i> Калетина, са пазаром, панађуром, <i>караван-сарајем и ханом</i> Меми-бега, са цамијом Мехмед-бега, санцак-бега Крке	- „Клотина“, западно од Левача, уз Саву
15. <i>Село</i> Дилавер-војводе, издвојено од земље Калетине – пусто	-

16. Село Брзајед -
17. Село Косјеровац - Косијерово, источно од Маглајана, уз леву обалу Врбаса
18. Село Кљуновци, другим именом Голубовци - речица Голубача, једна од саставница Врбашке реке
19. Село Иванковци; земин Хаџи Халила, капетана Градишке, запуштено земљиште звано Имешка и Јабланица, у близини села Иванковци - село Јабланица и речица Јабланица
20. Село Радивој -
21. Село Шубичани -
22. Село Иваниш – напуштено од раје -
23. Чифлук Мехмед-бега, сина Мурад-беговог, баштина Хреновице; земин кнеза Лакташа - можда у околини Лакташа
24. Махала Влаће, напуштена од раније -
25. *Варош* тврђаве Левач – 5 чифлука, 1 земин, 8 баштина - Ламинци - Сређани
26. Село Пашчин, другим именом Врхзденци -
27. Село Лисковац и Гочиловац, другим именом Трошељи 1 - Лисковац и Трошељи, јужно и југо-источно од Б. Градишке
28. Село Ново Село, другим именом Карагоз, Чифлук Мурад-бега, сина Ферхад-паше - Ново Село, источно од Б. Градишке
29. Село Среда - Сређани, подграђе некадашњег града Глажа
30. Село Липе, другим именом Обравац - Липовац, код дан. Вилуса
31. Село Перване - напуштено - Перван, западно од Бања Луке, јужно од Бронзаног Мајдана
32. Село Радошевница -
33. Село Буковица и Брстово Поље - Буковица, поток Брстовац
34. Село Слобочина - Меркатор – „Slobotzma“, јужно од Левача, уз леву обалу Врбаса

35. Махала Кара Рајице,
у близини *села* Слобочине -
36. Махала Јазовин (?) -
37. Махала Радохне,
део *села* Слобочина -
38. Махала Медари,
део *села* Слобочина -
39. Махала Дракуле,
део *села* Слобочина -
40. Махала Велед-хана, другим
именом Шубичани, део *села*
Слобочина - напуштена -
41. *Село* Дрвена Црквина -
42. Мезра Јошавка, позната под
именом Малкоч-бегов Конак -
43. Махала Смедеревци -
44. Махала Војин Прусац -
45. *Село* Васинци -
46. Махала Љубовац *села* Васинци -
47. Мезра Галешница, у близини
села Васинци -
48. *Село* Братковци -
49. Махала Вукашиновићи,
део *села* Братковци -
50. Махала Поп,
део *села* Братковци -
51. *Варош* тврђаве Врбашка - Г. Подградци, изнад којих је
Врбашки Град, („Маријин град“)
52. *Село* Кула - (Бабића) Кула у дан. селу
Врбашка – археол. остаци (3.2)
- Куљани, северозпадно од Бања Луке
53. Махала Косјеровићи,
део *села* Кула -
54. Махала Перванеа,
део *села* Кула -

55. Махала Пискавица, -
део села Кула
56. Мезра Руднице, -
у близини Дубоке Долине
57. Мезра Равнице, у близини *Велике* -
Обложке (?) – баштине на местима:
Папратна Лука, Гарашница, Прика
Рика, Илица, Смрдан, Ладишница,
Доња Чалорика (?), Оморика Чувала (?),
Дубока Вртача, Каловити Поток
58. Чифлук Хаџи Незира – део мезре -
Руденице, *Грчка Градина*, у близини
Дубоке и део мезре Обложка
59. Село Драгочање, - Драгочај, северозападно од Б. Луке
Заселиште и Село
60. Село Обрачићи -
61. Махала Пријан, део села - негде у близини реке Јурковице
Обрачићи, у близини реке
Јурковице – напуштена
62. Село Гулбаз-војводе, издвојено - у близини Г. Јурковице
из подручја *Осјека*
63. Чифлук Гулбаз-војводе - утврђење Осик из предосманског
и Јунус-војводе – земљиште периода
рушевне *тврђаве Осјек* - Меркаторова карта
64. Чифлук Мехмеда и Хасана, -
синова Фаик-војводе у селу
Поље и на мезрама Селиште
и Огњићи
65. Село Ковачи - Меркаторова карта, на десној обали
Саве, низводно од Градишке, пре
Свињара (Српца)
66. Мезра Мокро Поље -
67. Село Маглајани - Маглајани
са скелом на Врбасу

68. **Касаба** Трн, са пет годишњих - Трн
панађура Часна џамија Мустафа-паше
Џамија Несух-аге с турбетом
69. Мезра Милошли, у близини -
села Маржићи (? Машићи)
70. Село Јездарица -
71. Мезра Пресначе и Дубова -

Нахија Левач је заузимала већи простор од жупе Глаж, можда и од жупаније Врбас, што се због немогућности идентификације многих насеља не може прецизно утврдити. На основу броја пописаних насеља, рекло би се да је подручје било доста добро насељено у међупериоду, односно, од 1530-тих до почетка Другог рата (1592-1606), који је условио бежање хришћанског становништва на територију Хабсбуршке монархије. У представљеном дефтеру из 1604, у неколико случајева је уписано да се раја одселила, или да су зимије побегле, као у случају села Перване, Слобочина, Иваниш, Шубичани и др., и да је понегде нови спахија добио посед уз обавезу да га поново засели.

Ако се погледа структура насеља нахије Лефче, у ранг градских насеља улазиле би касаба Трн и Градишка, вероватно и Врбас (Врбашка), можда и Лефче. Утврђења се помињу у случају Градишке, Врбаса, Лефча и Осјека (Осика), о чијој ће локацији бити даље речи. На месту средњовековног кастела, настало је турско утврђење *Бербир*, које је потпуно уништено после 1878, а приликом рушења су пронађени археолошки остаци (фрагменти керамике) из 14. и 15. века. Атанасије Ђорђић (1626) изричито каже да су Градишка заправо два града, по један с обе обале Саве, а да у десном седи турски ага. Евлија Челебија (1660) описује Градишку као лепу *паланку* у облику издуженог правоугаоника.³⁵

У нахији Лефче је 1604. године пописано 34 села са 20 махала (засеока) и 9 мезри – бивших селишта и сејалишта суседних села. До развоја насеља *Трн*, које се не помиње у средњовековним изворима, дошло је почетком друге половине 16. века, захваљујући вакуфским задужбинама Мустафа-паше Соколовића, и Несух-аге, кога помиње попис из 1604.

---

³⁵ М. Batinić, *Nekoliko priloga k bosanskoj crkvenoj poviesti*, Starine JAZU 17 (1885), 148; Е. Челебија, *Putopis*, прев. и ком. Н. Šabanović, Сарајево 1957, 242; Н. Kreševljaković, *Stari bosanski gradovi*, Naše Starine 1953, 38-39; L. Žeravica – Z. Žeravica, *Arheološka nalazišta u okolini Bosanske Gradiške*, Zbornik Krajiških muzeja 6 (1974), 215-218.

године.³⁶ Насеље је смештено на погодном прелазу преко реке Врбаса, као и на раскрсници путева из Посавине и долине Усоре. О великом промету људи и робе сведочи постојање чак пет годишњих вашара – панађура у касаби Трн, што је веома редак случај. Прелаз преко Врбаса – „скела“ уписана је у селу Маглајани, које одговара данашњем истоименом насељу, десетак километара северно од Трна. Данашње село се не налази на самој обали Врбаса, већ је удаљено од ње неких три километра, и на реку излази код Петошеваца.

У попису се помиње и село *Калетина*, са пазаром, панађуром, *караван-сарајем* и *ханом* Мемид-бега, и две џамије. Према картографским изворима, о чему ће бити још речи, село се налазило близу обале Саве, западно од Лијевча, па је могуће претпоставити да се на том месту прелазила Сава, што би оправдало постојање пазара и установа за смештај путника. До 19. века, међутим, и село и његов каравансарај са ханом су нестали. Кукуљевић (1857) и Миховил Павлиновић (1875) у својим путописима помињу Сечин хан код Клашница и моста преко Врбаса, и хан „лепе Виде“ код села Дервиши, такође пред Бања Луком.³⁷

У близини саме тврђаве Градишке, уписано је земљиште по имену Црквица, што указује на постојање некадашње црквене грађевине у самом граду, али се она не може ближе идентификовати. Осим ње, у нахији Лефче забележено је и село Дрвена Црквина. Због обиља ове врсте грађевинског материјала, може се претпоставити да је оваквих грађевина било више у предосманском периоду. О присуству хришћанског клера сведочи и махала Поп у селу Братковцима, које више не постоји.

Привредне прилике, нажалост, не могу подробније да се прикажу, јер су села нахије Лефче у највећој мери пописана без података о пореским ставкама, односно, културама које је гајило сеоско становништво. У самој Градишки постојала је скела, као и два млина на Сави, затим воскарница, док је риболов такође био опорезован десетком. Од пољопривредних усева, чини се да је на првом месту по величини десетка био „мешанац“, мешавина пшенице и јечма, као што је то случај у другим нахијама Босанског санџака у овом попису. Пшеница је на другом месту,

³⁶ „Часна џамија“ у Маглају 1604. била је задужбина Мустафа-паше Соколовића (? Софи Мехмед-паше), босанског санџакбега (1553-1557), који је основао Рудо, а своје задужбине је имао у касаби Трн и у Бања Луци – *Opširni defter* III, 311, 429, 527, 543; Н. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, 71-72 (Софи Мехмед-паша); уп: *Vakufname*, 105-110; В. Zlatar, *O nekim muslimanskim feudalnim porodicama*, 116.

³⁷ И. Кукуљевић и М. Павлићевић, у: М. Džaja, *Banja Luka u putopisima i zapisima*, 44-45, 46, 61-62; Н. Kreševljaković, *Hanovi i karavansaraji u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 1957, 63-64.

а зоб на трећем. Од поврћа се помињу бели и црвени лук и купус, док се врсте воћа ближе не именују. Пореске ставке су такође чинили лан, сено, и у једном случају – порез на свиње, иако је вероватно свињогојство било више заступљено због обиља храстових шума. Из прописа за трошарину (бац) на пазару у касаби Трн, сазнају се артикли којима се трговало. То су били: со, жито, шира (непреврели сок од грожђа), дрвена кола, коњи, говеда, волови, овце, козе, и коже. Занимљиво је да се трошарина наплаћивала и на ракијски казан, али су по једну акчу плаћали и они који су ракију правили. Рекло би се да је у питању лозова ракија, иако неки познији подаци говоре о шљивицима на простору Лијевче поља.³⁸

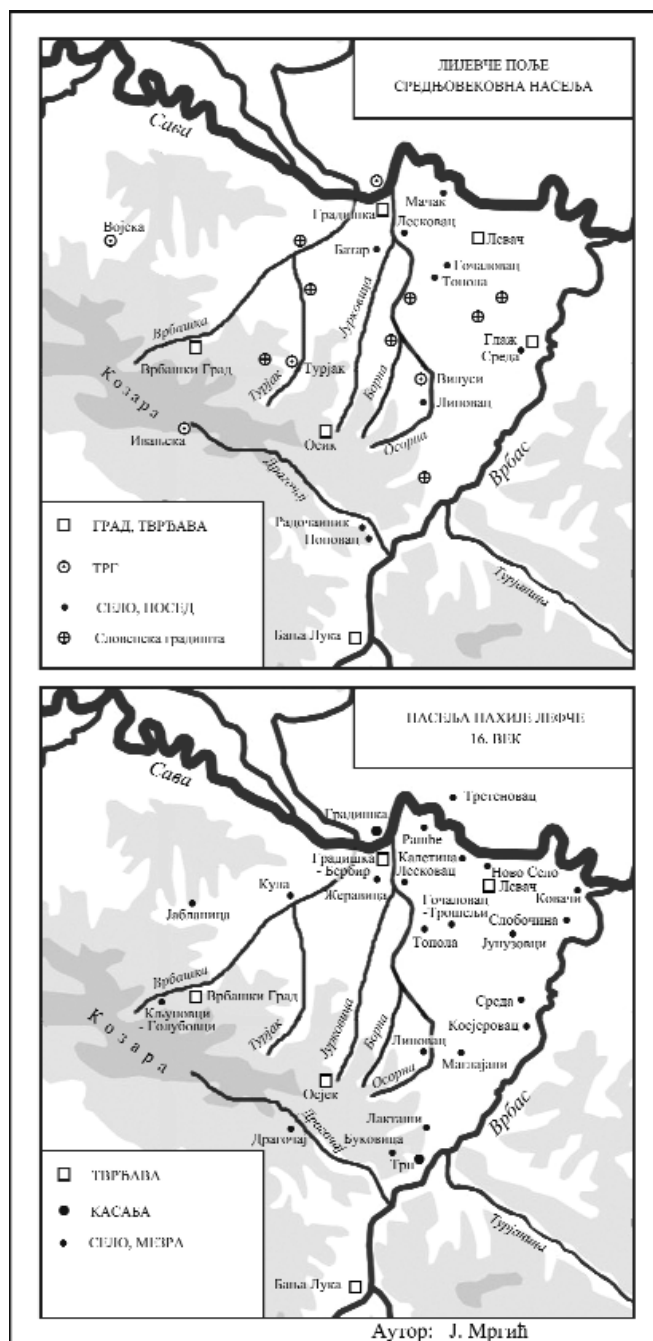
О појединим тимарницима у нахији Лефче из овог пописа може се нешто више рећи. Перване – ага, по коме су именовани једно село и махала у селу Кула, био је раније ага азапа у тврђави Градишка, затим је смењен, што се сазнаје из султанове наредбе од 15. јула 1560. године. Међутим, како се даље наводи, он је потом био заробљен и провео је читавих десет година у заробљеништву, вероватно аустријском, док није плаћен откуп за њега. Пошто је Перване-ага словио за великог познаваоца реке и послова везаних за њу, и пошто је Градишка била угрожена од стране непријатеља, поново је именован за агу азапа, уз тимар од 5.800 акчи.³⁹ Успомену на азапе – лаку коњицу чувају топоним Азапи, село на око 15 км западно од Градишке, уз десну обалу Саве, као и оближње Азапско брдо.

Полазећи од пионирског рада Гордане Седић, која је указала на вредност картографске грађе за топонимију Лијевче поља, постојећа сазнања могу се значајније допунити. На тај начин се добија могућност да се прати континуитет насеља и током познијих векова, у којима недостаје дипломатичка грађа. И пре Лазареве карте Угарске из 1528. године, из које, према мишљењу поменуте ауторке, потиче најстарији картографски приказ са градовима Бањалуком и Левачем⁴⁰, постоје чак три старије карте са убикацијом Левача на истом положају – с леве обале Врбаса, близу његовог ушћа у Саву. Најстарија потиче из радионице чувеног фирентинског картографа, Франческа Роселија (*Francesco Rosselli*, с. 1445- ante 1527), који је боравио на двору угарског краља Матије

³⁸ *Opširni defter* III, 515-545.

³⁹ *Muhimme defteri. Dokumenti o našim krajevima*, prir. E. Kovačević, Sarajevo 1985, 62. N. Močanin, *Exposing existing fallacies regarding the Captaincies in the Bosnian frontier area between the 16th – 18th centuries*, in: D. Roksančić – N. Štefanec (eds), *Constructing Border Societies on the Triplex Confinium*, CEU Budapest 2000, 76-77.

⁴⁰ G. Sedić, *Banjaluka i okolica*, 168, nap. 5. i 6.

Картографска сведочанства о насељима на простору Лијевче поља
15. – 17. век

Корвина у периоду од 1476. до 1484. године. У ово време се датира његова карта Средње Европе и карта Балканског полуострва, на којој је уписан Левач – *Lievaz*.⁴¹ Следећи картографски приказ потиче из 1507, аутора Марка Веневетануса (*Marco Beneventanus*), који је у Риму штампао карту под називом „*Tabula moderna Polonie, Ungariae, Voemie, Germanie, Russie, Lithvanie*“. Међу доста бројним топонимима са територије Босне, наведен је и Левач – *Lievais*.⁴² Немачки картограф Мартин Валдземилер (*Martin Waldseemüller*) први је штампао посебну регионалну карту под насловом „*Tabula moderna Bossinae, Serviae, Graeciae et Sclavoniae*“ 1513. године, и учрпао је Левач – *Lievaz*.⁴³

До данас, нажалост, није научно приказан део Лазареве карте који се односи на Босанску Посавину⁴⁴, али се донекле може претпоставити да су њени топоними и убијације преузети на нешто млађој Лацијусовој карти „*Hungariae Descriptio*“ (1566, 1570-1595). На њој је приказан део Босне, северно од Јајца, са прилично великим бројем топонима, и примећује се да је дошло до замене насеља на обалама Укрине и Врбаса. Наиме, на карти су дуж реке Укрине смештени градови Јајце, Гребен, Бочац, Звечај, Бања, Бања Лука и Свињар, што се несумњиво односи на реку Врбас.⁴⁵ Тако је на левој обали Лацијусове Укрине, заправо Врбаса, близу ушћа у Саву, учрпан и *Lewacz*. Југозападно од Левача су сасвим правилно учртани Врбашки град – *Orywas*, и Козарац - *Koszura*. Северозападно од Левача, на десној обали Саве уписани су *Klechina* – „Клечина“, искварени облик „Клотине“ односно села Калетине, затим *Hrastia* – Храшћа, што можда одговара поседу *Rastigh* поменутом у Врбашкој жупанији.⁴⁶

На Хиршфогеловој „Карти Славоније, Хрватске... Босне и околних покрајина“ (о. 1580), на левој обали Врбаса, код самог ушћа у

---

⁴¹ М. Николић, *Ренесанса Птолемејеве географије*, Monumenta Cartographica II, прир. Г. Шкриванић, Историјски институт САНУ - Београд 1979, 83-85, са напоменом уз Левач да није убициран.

⁴² R. Gašparović, *Bosna i Hercegovina na geografskim kartama od prvih početaka do kraja XIX vijeka*, Djela ANUBiH, knj. XXXVII, Odjeljenje društvenih nauka knj. 22, Sarajevo 1970. 28-29; М. Николић, *нав. дело*, 77-80; Г. Томовић, *Територија Србије на картама до 1600. године*, у: *Србија и суседне земље на старим географским картама*, Каталог изложбе у Галерији САНУ, Београд 1991, 36-37, 40. Вид.: М. Вемић – М. Стругар, *Атлас Старе Србије. Европске карте Косова и Метохије*, Цетиње 2007.

⁴³ Г. Шкриванић, *Martin Waldseemüller, Tabula moderna Bossinae, Serviae, Graeciae et Sclavoniae*, ИЧ 19 (1972) 54-65; М. Николић, *нав. дело*, 85-87.

⁴⁴ О Лазару и његовом приказу Србије - Ј. Калић, *Најстарија карта Угарске*, ЗРВИ 24-25 (1986) 423-435. Гашпаровић у свом делу не помиње Лазареву карту.

⁴⁵ Г. Седић, *нав. дело*, 168-169.

⁴⁶ W. Lazius, *Hungariae Descriptio*, 1570-1595, Народна библиотека Србије (НБС), Кр. II - 438.

Саву, уцртан је *Ковач (Kowacz)*, а нешто јужније и *Левач (Lewatz)*, а на простору самог поља означена је шума.⁴⁷ Меркаторова карта „*Sclavonia, Croatia, Bosna cum Dalmatiae parte*“ (1609-1635) даје убикацију неколико насеља за које постоје писани трагови. Поред тачног представљања положаја Левача и Врбашког града у односу на ток Врбаса и Саве, овај аутор је уцртао и насеље по имену „*Ezze*“, заправо *Ezzek*, што одговара тврђави *Осик* у жупанији Врбас (1351-1525) и „рушевној тврђави *Осјек*“ у нахији Лефче (1604). На карти је ово насеље смештено јужно – југоисточно од Врбашког града, а северозападно од Бања Луке. На том потезу су на терену откривени остаци зиданог средњовековног утврђења у Горњој Јурковици.⁴⁸ Источно од Левача, на самој левој обали Врбаса уписана је *Sloboczma*, што би одговарало селу *Слобочини* у нахији Лефче. Низводно Савом од „Турске Градишке“, на ушћу „Унице“ (sic!), уписано је насеље „*Kowacz Turcorum*“, насупрот истоименом насељу са славонске стране, што можда одговара селу *Ковачи* у попису нахије Лефче 1604. године.⁴⁹

Описи Лијевче поља из 18. и 19. века

У свом извиђању 1785. године, заставник Божић једно путовање започиње из села *Долина*, на десној обали Саве, одакле је за два и по сата стигао у село *Трошељ*, пролазећи кроз високу шуму испресецану мочварним удолинама, које се при великој води не могу прећи. Потом је ишао путем дуж забарене јаруге *Аржаба* (Нархаба) што се не може прегазити, а пут је кривудао ближе и даље од њене обале. На овом водотоку приметио је и млин, близу хумке постављене да обележи граничну линију уређену према одредбама Пожаровачког мира (1718). Само село Трошељ имало је неких 18-20 хришћанских кућа, раштрканих у одраслој шуми. Одавде се Божић упутио ка југу до села Трн, прелазећи цело Лијевче поље по дужини, што му је одузело нешто више од шест сати путовања. За само поље каже да је потпуно равно, изузев разрушених граничних хумки, и обрасло је трновитим дрвећем (глогом), у ширину око

⁴⁷ A. Hirsvogelio, *Sclavoniae, Croatiae, Carniae, Istriae, Bosniae initimarumque regionum nova descriptio*, Antverpiae c. 1580 – НБС, Кр. II – 393.

⁴⁸ ALBiH II, 3.67.

⁴⁹ G. Mercator, *Sclavonia, Croatia, Bosnia cum Dalmatia parte*, Antwerpen 1609-1635 – НБС, Кр. II-407.

три сата. Пут који креће из Градишке ка Бања Луци рачвао се у два огранка, један који преко *Машића (Marshich!)* води до *Ивањске*, и други преко *Бакинаца до Буковице*. Полазећи из Трошеља, Божић наводи да је пут за пола сата прошао кроз *Маховачки Луг (Mahovacski Lug)*, а одатле за четврт сата до *речице Липчанице*. Њене обале су биле густо зарасле и није могла да се пређе осим на газу.⁵⁰

Најсроднији топоним поменутом Маховачком Лугу било би савремено село *Маховљани*, које се налази на југозападној ивици Лијевче поља, јужно од Маглајана и северно од Лакташа. У непосредној близини насеља, с његове јужне стране уписан је *потес Крчевине*, па је могуће да се ту простирао некадашњи луг.⁵¹ Оваква заједница ситнијег дрвећа и шибља била је идеална за искрчавање и претварање „лазова и требежа“ у ораничне површине.⁵²

Враћајући се Божићевом опису, даље се наводи како се тик уз обалу Липчанице ка истоку уздиже један гранични камен. Одатле се упутио преко *поља Тагурово или Филиповићевог поља*, што је трајало више од пола сата до једног лошег дрвеног моста, а обала Врбаса се налазила на неких 100 корака удаљености. Поље оваквог имена данас не постоји, али с обзиром на то да Божић као следеће по реду насеље помиње *Клашнице (Plashnicza!)*, може се претпоставити да се оно простирало источније од Лакташа, уз саму обалу Врбаса. За ову реку писац каже да се у Клашницама при малом водостају може прегазити на коњу. Пут је одатле вијугао, ближе и даље од обале реке, и водио је у Гламочко Поље, ширине 500-600 корака, које је било добро обрађено. Затим је, после нешто више од сат времена путовања, прешао речицу Буковицу, док је истоимено село лежало источније, ближе Врбасу, на коме су били постављени млинови. Настављајући ка Бања Луци, Божић је прешао преко једног мањег потока и преко *речице Драгочај*, која не може да се пређе осим преко постављеног моста.⁵³

Своје друго путовање преко Лијевче поља Божић је поново отпочео у Доњој Долини, али се упутио преко Ламинаца, Машића и Миљевића до Ивањске, што је укупно трајало око девет сати. До *Ламинаца* на југозападу од Долине, стигао је за сат и по, пролазећи кроз одраслу шуму и преко две дубоке вододерине, за које каже да су се тешко прелазиле и кад су суве, а кад се напуне водом - скоро никако. Прва се налазила

---

⁵⁰ *Vojno-geografski opis Bosne*, 43.

⁵¹ Топографске карте 1: 50.000, секција Бања Лука и Прњавор.

⁵² М. Благојевић, *Земљорадња у средњовековној Србији*, Београд 2004², 68-73.

⁵³ *Vojno-geografski opis Bosne*, 43-44.

на пола сата од Долине и била је широка 250-300 корачаја, а друга, доста мања, ширине од 50-60 корака, на око пола сата од Ламинаца. Само село имало је око 400 хришћанских и турских кућа и лежало је раштркано на једном отвореном простору унутар шуме.⁵⁴ С јужне стране Доње Долине на топографској карти је представљен неименовани водоток, делом исушен, који је текао паралелно са Савиним током, и код Дреновљана се спајао са Матуром. Даље ка Ламинцима, на територији данашњих Јаружана и Сређана, такође је уцртан сплет водотокова, делимично исушених природно, уз додатну заштиту ораница од поплава, што је урађено помоћу дугачког насипа.⁵⁵ Путујући и даље у правцу југозапада, Божић је прешао преко *речица Осорне* и *Борне* (Bavorina!), и након три сата стигао је у *Машиће* (Marshich!). Село је лежало раштркано по обронцима и удолинама, северозападно од пута.⁵⁶

Поред Божићевог извештаја, постоји анонимни аустријски опис Посавине из половине 18. века. Текст садржи читав низ топонима на простору некадашње нахије Левач, који могу данас са сигурношћу да се идентификују, а могуће је утврдити и промене у распореду насеља и хидрографске мреже. „Praedium“ *Врбашка* назван је по истоименој речици, са извориштем на Козари. Данас се она спаја са Јабланицом, јужно од Крајчиноваца, али је некада била значајнији водоток. Југозападно од Босанске Градишке данас постоји уцртан хидроним *Врбашка*, као повремени речни ток. Територија Босанске Градишке била је са истока оивичена подручјем *Мачковаца* и његових граничара, све до *Новог Села* и турске границе на југу. На истоку је границу чинила речица *Врбашка*, све до њеног ушћа у Саву. Област *Ново Село* налазила се јужно од Градишке, на истоку до *Осорне*. Предео *Осорна* („Koszorna oder Kosztina“) био је баровит, изложен само већим плављењем Саве. *Осорна* извире на Козари, јужно од *Борне*, у коју се данас улива, али је раније у свом доњем току била корито Саве, паралелна са њеним током, а уливала се у Матуру, бивши ток *Врбаса* у Лијевче пољу. Област *Мачковац* и (Доња) *Долина* највећим делом се састојала од шума и бара, као плавно подручје, изузев неколико уздигнутих греда, које су становници користили за своје баште и испаше. За *Орубци* („Orugovicza“) се у спису каже да се јужно од овог предела налази *Дуго Поље*, и да кроз овај крај протиче *Матура* („Mlatura“), која се улива у Саву. Данас се јужно од *Орубце* налази *Пољанско*, док је топоним *Дуго Поље* неких пет километара јужније. Старача Матура је

⁵⁴ Исто, 45.

⁵⁵ Топографска карта 1:50.000, секција Пожега.

⁵⁶ *Vojno-geografski opis*, 45.

променила свој правац водотока, јер у свом доњем току скреће ка истоку и у Бајинцима утиче у Саву. На истоку је границу Орубице чинила река Врбас до Свињарске хумке, на западу се граничила са (Доњом) Долином.⁵⁷ Приликом постављања граничних хумки 1718. г, које су требало да буду удаљене један сат хода јужно од Саве, наводи се да се 57. хумка налази између Орубице и Долине, с аустријске стране, и то наспрам „старе грађевине по имену Градина“ с турске стране. Положај ове грађевине је управо негде на месту некадашње тврђаве Левача, која се не помиње у спису.⁵⁸

У Јукићевом опису из 1847. забележен је процес дефорестације, који је у његово време тек отпочео, да би све више добијао на маху. То је уједно и почетак стварања данашњег културног пејзажа житородне равнице Лијевча, настале на тлу густих храстових и букових шума. Јукић је у једном наврату путовао из Ивањске до Градишке, преко села Шимића, Мичије и Турјака, и пролазећи западним ободом Лијевче поља, оставио своју белешку: „Ravnica jedna preplemenita, a posred pružila se šuma Savski Lug... Jedna gora od 6 sati raširila se je u daljinu, u kojoj rijetko je vidjeti drugo drvo već sami hrast u nebo grane šireći. Kroz njega prolazeć mogao sam sve od žalosti plakati gledajući kako je malo i veliko ustalo da ga utamani. Jedni duge na hiljade sijeku; drugi za lađe i brodove, treći za vatru, prodavajući preko Save u Slavoniju. Čobani, kojim niko ne zabranjuje, od besposlice posijeku najveći hrast, drugoga nasijeku pa se osuši. Najviše, pako, naselilo se u tom lugu nekoliko kuća pa pali hrastove i cijelu šumu da se može orati i sijati. Čak iz Francuske i Engleske trgovci ovdje za brodove sijeku hrastove koje oni izaberu, al bojati se da neće zadugo!“⁵⁹

У већ поменутом путопису из 1858, Сакцински је прешао Саву код Градишке, где га је сачекао кириција Омер са колима која „komadić gvožđa nikada vidila nisu“. Таквим дрвеним колима он се упустио у напорно путовање: „Kad preplivasmo mlake što rese gradske prostorine gradiškanske, dodjosmo, na moje najveće udivljenje, na kaldrmani drum što vodi napred čitva pol sata uz velike močvare i općinske pašе... Dskora dodjosmo na stari bosanski drum, i tu je valjalo opet skakati po grabama i plivati po blatu i močvarah. Našli smo i nekoliko mostovah načinjenih za silu iz drveta bez iakovih zaslonah, ali ponajviše stoje jamine proste, kako ih je blaga kišica i vodna bujavica stvorila, pa konji moradoše gaziti do trbuha, a

---

⁵⁷ G. Bodenstein, *Povijest naselja u Posavini god. 1718.-1739*, GZM 19 (1907), 160-169; Topografske karte 1:100.000, 1:50.000, sekcije Požeга i Pakrac, Vojnogeografski institut - Beograd 1930, 1961.

⁵⁸ G. Bodenstein, *нав. дело*, 602.

⁵⁹ I. Franjo Jukić, *Putopisi i istorisko-etnografski spisi*, Sarajevo 1953, 88-89.

putnik mora zadovoljan biti ako i on ne pliva. Kad pogledaš oko sebe, ne vidiš drugo do pustih šumah i neuredjenih gajevah, u kojih leže simo tamo posiječena drveta, a ispod njih vire stari, na po sažgani panjevi... Kad ostaviš šume, dodješ do polja, većom stranom neobradjena, i na livade pokrivene grmljem i šikarom. Svuda je zemlja izrovana od vode i kiše, a kućah nije viditi ni na široko ni na daleko... Lijevče polje, nakitjeno zelenimi gajevi, a za nasladu putnika, opet jamami i mlakami. Do skora stigismo i veliku rijeku Vrbasa, gdje počimlje široko vrbaško polje. Ja sam tu strijelao na jastrebe i divje golube, kojih u toj divjači na jata imade. S lijeva, na brdu preko Vrbasa, stoji selo Riškorci, a ovamo s desna Jakorovac.“⁶⁰ Општи утисак Кукуљевића, иако мало појачан у духу савременог романтизма, говори о прилично слабој насељености и великој запуштености читаве области, где се уместо ораница и воћњака, смењују јаруге, шикаре и гajеви.

Само седам година касније, руски извештаји о Босанском пашалуку посредно пружају потврду оваквог стања, али, што је још битније, говоре о судбини насеља по имену Лијевче. У њима је забележено да је априла 1865, због страховито високог пореског оптерећења, од 185 кућа села *Лијевче* остало свега 47 домаћинства, док су остали побегли преко границе у Славонију, на аустријску територију.⁶¹

Може се дакле са великом сигурношћу закључити да је село Лијевче постојало до половине седме деценије 19. века, и да расељавање може да буде један од узрока његовом нестанку и преименовању. Већ на аустро-угарској топографској карти из 1893, нема села Лијевча – јужно од Доње Долине уцртани су Вргузовци и још јужније, Јаружани.⁶² За разлику од других насеља, која су поново засељена, понекад и повратком старог становништва, становници села Лијевче трајно су се одселили и нису оставили трага имену свог села на новом станишту.

То, међутим, нису једине промене. Након аустро-угарске окупације 1878, на подручју Лијевче поља дошло је до насељавања колониста са територије Царства, претежно из немачких земаља, и до формирања њихових насеља, са новим именима. Тако је село Маглај на Врбасу преименовано чак два пута – *Rudolfstal* (1888) и *Alexandrovac* (1918), Дубрава код Градишке постала је *Königsfeld* (1908), село Врбашка је

⁶⁰ I. Kukuljević-Sakcinski, *Putovanje po Bosni*, u: M. Džaja, *Banja Luka u putopisima i zapisima*, 43-44.

⁶¹ И. Тепић, *Босна и Херцеговина у руским изворима 1856-1878*, Сарајево 1988, 92.

⁶² *Generalkarte von Mitteleuropa – Banja Luka*, 1:200.000, Bundesamt für Eich- und Vermessungswesen (Landesaufnahme) in Wien; Kartengrundlage: Österr.-ung. Spezialkarte 1:75.000, Kartenstand vom Jahre 1893 mit einzelnen Nachträgen.

именована најпре у *Karlsdorf* (1894), а потом у Карађорђево (1918), док је Топола постала *Windhorst* (1879). То су била земљорадничка насеља, основана с циљем да се унапреди аграрна производња. Њихов опстанак је, међутим, био знатно отежан у послератном периоду, тако да су се постепено угасила.⁶³

У недостатку континуираних османских пописних дефтера, коришћењем сачуване средњовековне и нововековне грађе, картографских сведочанстава и путописа, показало се да историја Лијевче поља и насеља која су настајала и нестајала на његовом подручју може да добије свој научни приказ.

Jelena Mrgić, PhD

**LIJEVČE POLJE – SOME NOTES ON THE SETTLEMENTS
AND ENVIRONMENT, 15th – 19th CENTURY**

Summary

This article aims to present available data on the changes of environment and settlements that existed in the field of Lijevče, from the 15th until the 19th century. Documentary data, both medieval and Ottoman, are scarce and yield scant evidence. Therefore, we have relied on archeological data and cartographic material. Due to several literary descriptions and travel accounts of Lijevče polje, we have been able to target the beginning of the shaping of present-day landscape.

Similar to neighbouring Slavonija, the plain of Lijevče, on the left bank of lower Vrbas river, was densely forested until modern times. Vast forests of oak and beech wood, mixed with poplar and willow trees in flooded areas, represented a very significant natural resource. Settlements, together with the arable land, appeared on the ground of forest clearings, like oases in the “forest desert”. Through the soft, alluvial soil, innumerable water flows interwove, making the imperative that the inhabitants should protect their homes and crops from floods. Therefore, they built primitive system of trenches, ditches and earth dams, which served, on one side, as fishing ponds, and on the other, as

---

⁶³ H. Maier, *Die deutschen Siedlungen in Bosnie*, Stuttgart 1924.

dry transportation routes. Because of extensive agriculture and drainage, the whole area of Lijevče, with its numerous archeological sites, went through dramatic changes. The travel account of I. Kukuljević - Sakcinski (1858) described the beginning of the deforestation process, which gained speed after 1878. Today, what are left of immense forests are only shrubs, bushes and similar types of tertiary forest, as the border edges of the land parcels. Settlements are in-lined, i.e. "straightened", following the magistral road from Banja Luka to Gradiška. Nevertheless, we believe that modern, noninvasive archeological methods would be most helpful in reconstructing the past cultural landscapes.

Comparing the settlement data from the Hungarian documents (13th-16th century), one Bosnian charter (1446), and the Ottoman detailed survey *defter* (1604), one can observe a rather huge population and settlement dynamic. Each state created its own administrative and territorial units. The Hungarian county (*comitatus*) Vrbas comprised the whole area of Lijevče field, centered in the town of Vrbas, with several other fortified places and more than 30 villages and domains. At the end of the 14th century, the Bosnians conquered this county and formed their unit – *župa* Glaž, in the eastern part of Lijevče field. According to a donation charter, there were two towns and some 30 villages. Only recently, the location of the town of Glaž has been positively ascertained – it was positioned in the area of today's Sredjani-Vakuf, near the left bank of Vrbas.

During the second half of the century, the town of Levač (Lijevče) emerged from a feudal residence place. Due to the cartographic evidence and archeological material, we are able to finally identify this settlement, which gave its name to the whole plain. It was located some 8 kilometers in the east from Bosanska Gradiška, and only a couple of kilometers from Sava river, in the area of today's village of Laminci. In the eve of the Ottoman conquest, the name of Lijevče was used as the synonym for the plain of Vrbas (*campus Vrbas*). The Ottoman authority took it over and named its administrative unit *nahiye Lefçe*, with 34 villages, 20 *mahalas* and 9 *mezraas*. The settlement itself went through changes. The wooden fortress was left to detriment, probably soon after the Ottoman conquest of Slavonija (1540). There are no evidence of this settlement in travel accounts or cartographic material, until its end days. One Russian official report stated that the inhabitants of the village Lijevče had deserted this settlement in 1865, and they had gone to Slavonija, but they had left no trace in the new homeland. Several years later began the new wave of German colonization, which again resulted in the change of the place names and settlement pattern. Full-scale industrialization of agricultural practice happened only after the Second World war, but drainage works were performed much later, during the 70-ties and 80-ties.